

เอกสารกัมพูชากับการศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา*

อาจารย์ศานติ กักดีคำ**

บทนำ

การศึกษาประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาค่อนข้างหาเอกสารท้องถิ่นที่ร่วมสมัยมาศึกษาลำบาก ทั้งนี้เนื่องจากข่ารดสูญหายไป เอกสารท้องถิ่นจำนวนหนึ่งที่สืบทอดมาถึงปัจจุบันก็มีผ่านการชำระแก้ไขแล้ว (โดยวัตถุประสงค์และกรอบการชำระต่างๆ กัน) เอกสารเหล่านี้ได้แก่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับต่างๆ ทั้งที่เรียบเรียงขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา เช่น พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีกของหอพระสมุดวชิรญาณ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวง ประเสริฐอักษรนิติ์ รวมทั้งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับความพิสดารที่ได้รับการชำระในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ชนบทบ้านที่กพระราชพงศาวดารและกฎหมายเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีการแก้ไขดัดแปลงเอกสารเหล่านี้ เพราะมักใช้วิธีแทรกข้อความเพิ่มเติมเข้าไปโดยอัตโนมัติ ตัวอย่างเช่น กฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา (กฎหมายตราสามดวง) มีการชำระเพิ่มเติมหลายครั้งจนแยกแยะได้ยากกว่ามาตราใดเป็นข้อกำหนดในยุคใดสมัยใด ดังนั้นการใช้เอกสารเหล่านี้จึงต้องมีการวิพากษ์ความน่าเชื่อถือของเอกสารก่อนจะนำมาใช้ศึกษา

* เอกสารประกอบการบรรยายพิเศษรายวิชา "ประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยา" ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2547 เวลา 9.25-12.00 น.

** อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาเขมร ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

เอกสารกัมพูชาก็มีลักษณะเช่นเดียวกับเอกสารไทย คือ เอกสารชั้นต้นร่วมสมัยสูญหายไปเป็นจำนวนมาก เพราะการเก็บรักษาไม่ดีเท่าที่ควร ภาวะสงครามภายในที่มีการแย่งชิงราชสมบัติในราชสำนักกัมพูชา¹ และสงครามภายนอกที่กรุงน่านเข้าเมืองหลวงของกัมพูชาได้ทำความเสียหายอย่างมากแก่ราชสำนักกัมพูชา² รวมถึง “หอหลวง” ที่รวบรวมเอกสารต่างๆ ของราชสำนักก็อาจจะถูกทำลายไปในลักษณะนี้ด้วย จึงทำให้เอกสารของกัมพูชาที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาเหลือให้นำมาศึกษาไม่มากนัก

แม้กระนั้นเอกสารกัมพูชาที่อาจจะนำมาใช้ศึกษาประวัติศาสตร์กัมพูชาและประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาที่ร่วมสมัยกัน ก็อาจจัดแบ่งออกได้ 2 ประเภท 1) หลักฐานที่เป็นจารึก 2) หลักฐานจากพระราชพงศาวดารและเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

1. ศิลาจารึกกัมพูชา

ศิลาจารึกกัมพูชาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยามีจำนวนไม่มากนักหากเปรียบเทียบกับศิลาจารึกสมัยก่อนพระนรและสมัยพระนร แต่ก็ถือว่าเป็นหลักฐานที่มีความน่าสนใจที่จะนำมาใช้ศึกษาประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาโดยเฉพาะในด้านที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกัมพูชา

ศิลาจารึกกัมพูชาที่ร่วมสมัยกับกรุงศรีอยุธยา (ศิลาจารึกสมัยหลังพระนร) เท่าที่พบในปัจจุบันเราอาจจัดกลุ่มได้ดังนี้

1.1 จารึกนครวัด สมัยหลังพระนร (IMA-Inscriptions Modernes d'Angkor)

ศิลาจารึกนครวัดสมัยหลังพระนรพบที่ปราสาทนครวัด มีจำนวน 40 หลัก เป็นจารึกที่เริ่มจารึกขึ้นในปี พ.ศ.2109 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระบรมราชา (ร่วมสมัยกับสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา) จนถึง พ.ศ.2290 ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระบรมราชา (องค์อิม) (ร่วมสมัยกับรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศแห่งกรุงศรีอยุธยา)

ศิลาจารึกนครวัดสมัยหลังพระนรที่น่าสนใจนำมาศึกษาประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยา ได้แก่

¹ เช่น ในปี พ.ศ. 2322 ออกญาวิบุลราช (โสรั) เป็นขบถได้เอาไฟเผาปราสาทราชมนต์เขยรใหม่ ทัมาศหมด พระราชพงศาวดารบันทึกว่าคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้นถูกทิ้งลงในงานจตุโยยเป็นอันตายเสียหายไป เหลือจะคนมา โปรดดู กรมศิลปากร, ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา (พระนร: แพร่ทิทยา, 2513), หน้า 155-156.

² การรุกรานเมืองหลวงกัมพูชาครั้งสำคัญที่มีผลต่อเอกสารในราชสำนักกัมพูชาน่าจะได้แก่ สงครามเสียกรุงศรีอยุธยา (เมืองพระนร) ในปี พ.ศ. 1974 และสงครามเสียกรุงละแวก ในปี พ.ศ. 2136.

1.1.1 IMA 4 (พ.ศ. 2109) กล่าวถึงการทำบุญของออกหลวงอภัยราช และนักออกกรรม ความสำคัญของจารึกหลักนี้คือกล่าวถึง “ปีเถาะ สมัยออกญาโอง ดู่ถึงปีชาล นักพระโองการปริดี นิพพาน”³ ตำแหน่ง “ออกญาโอง” ในจารึกหลักนี้น่าจะได้แก่ออกญาโอง ซึ่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยากล่าวถึงในฐานะ “พระยาสุวรรณโลก” ผู้มีส่วนร่วมในการกำจัดขุนวรวงศาธิราช เมื่อปี พ.ศ. 2091 และในปี พ.ศ. 2099 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิโปรดให้ “แต่งทัพไปลแวก พญาองสวรรค์โลกเป็นนายกอง...ครั้งนั้นเสียพญาสวรรค์โลกนายกอง แลช้างม้ารืพลมาก...”⁴

สำหรับตำแหน่ง “พระยาสุวรรณโลก” ในเอกสารไทยน่าจะหมายถึงตำแหน่งเจ้าเมืองโพธิสัตว์ ซึ่งมีราชทินนามในทำเนียบบันดาศักดิ์กรุงกัมพูชาว่า “พระยาสังขโลก”⁵

1.1.2 IMA 3 (พ.ศ. 2122) กล่าวถึงการปฏิสังขรณ์พระพิษณุโลกปราการ (ปราสาทนครวัด) โดยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 (นักพระสัตตา) เนื้อความที่น่าสนใจคือพระนามเต็มของนักพระสัตตาซึ่งเอกสารไทยเรียกว่า “พระยาละแวก” ดังนี้

“...สมเด็จพระชัยเชษฐาธิราชโองการ บรมราชาธิราชรามธิบดี ศรีศรีภูวนาทิตยพรหม ธรรมิกราช มนวงโคตตร มหาบรมจักรพรรดิราช กัมพูชเชษฐ สุรินทรเดโชชัย ไตรรัตนมกุฎ วิสุทธิชินาสสธร ปรมัตถูปถัมภกราช สมเด็จพระมหาอุบาสก มหาราชขพิตร...”⁶

นอกจากนี้ยังมีข้อความบางตอนที่น่าสนใจ เช่นการขอผลบุญจากการทำบุญนี้ “...ขอชนะสรรพศัตรูทั้งผองอันมีเป็นอันมาก ถ้ามีราชศัตรูทั้งผองในสรรพทิศที่มีจิตคิดจะมาเบียดเบียนกัมพูชประเทศนี้ และมาล้างผลาญพระศาสนา พระมหาสารีริกธาตุนี้ ขอเทพดาทั้งผองโน้มน้าวจิตใจราชศัตรูนั้นอย่าให้มาเบียดเบียนกัมพูชประเทศนี้และพระศาสนา พระมหาสารีริกธาตุเลย ขอราชภูรทั้งผองในกัมพูชประเทศอยู่สุขเกษมกสถานต์อย่ามีฉาจดเลย...”⁷

³ อุไรศรี วรตะวิน, จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร ค.ศ. 1566-ค.ศ. 1747 (กรุงเทพฯ: จงเจริญการพิมพ์, 2542), หน้า 146.

⁴ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี, ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนากิเษก เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2542), หน้า 223.

⁵ ทำเนียบนาม ภาคที่ 3 ตำราทำเนียบบันดาศักดิ์กรุงกัมพูชา (พระนคร: ไสภณพิพรรฒธนากร, 2465), หน้า 37.

⁶ อุไรศรี วรตะวิน, จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร ค.ศ. 1566-ค.ศ. 1747, หน้า 148.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 150.

จารึกหลักนี้จารึกขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2122 ก่อนหน้าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จมาตีเมืองละแวกสำเร็จในปี พ.ศ. 2136 แม้กระนั้นข้อความดังกล่าวก็น่าสนใจว่า “ราชคัทรุ” ของกัมพูชาประเทศในเวลานั้นหมายถึงกรุงศรีอยุธยาหรือไม่ และคำขอที่ว่า “อย่ามีจลาจลเลย” ก็น่าจะมีความหมายบางประการแฝงอยู่ในนั้นด้วย

1.1.3 IMA 39 (พ.ศ. 2290) กล่าวถึงสมเด็จพระธรรมราชา (องค์อิม) เดินทางกลับจากกรุงศรีอยุธยามาปกครองกัมพูชา เนื้อหาของจารึกหลักนี้สามารถนำมาใช้ประกอบการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักกรุงศรีอยุธยาตอนปลายกับกัมพูชาได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการให้การสนับสนุนพระราชวงศ์กัมพูชาบางพระองค์ในการสถาปนาตนเป็นกษัตริย์กัมพูชา มีข้อความเกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยาดังนี้

“...ครั้นเมื่อออกญาวงศาอัครราชเป็นเจ้าพญามนตรีสงครามนั้น พระบาทผู้เป็นเจ้าของเสด็จเสด็จลาตามาจากกรุงเทพพระมหานคร (อยุธยา) มาถึงเมืองจันทบุรี จึงพระบาทผู้เป็นเจ้าของตราสใช้เจ้าพญามนตรีสงครามให้มาก่อน ถึงบันทายละแวก พบกับสมเด็จพระราชบุตรองค์เล็กทรงพระนามเป็นสมเด็จพระแก้วฟ้าเมื่อปีมะเส็ง เดือนมาฆะ...”⁸

1.2 ศิลาจารึกสมัยหลังพระนคร ศิลาจารึกสมัยหลังพระนครหลักอื่นๆ ที่มีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยา ได้แก่

1.2.1 จารึกพระราชมนู เป็นจารึกอักษรขอม ภาษาไทย พบที่ทางใต้ของพระธม พนมกุเลน เมืองเสียมราบ เนื้อความกล่าวถึง “พระราชมนู” พระสงฆ์ที่เดินทางมาจาก “ศรีอยุธยา” เป็นหลักฐานการใช้ชื่อ “ศรีอยุธยา” ที่เก่าที่สุด เพราะหลักฐานก่อนหน้านี้เรียกชื่อกรุงศรีอยุธยาว่า “กรุงศรีโยธยา” ตามจารึกพระธาตุศรีสองรักษ์ (ปัจจุบันจารึกหลักนี้อยู่ที่วัดพระแก้ว นครเวียงจันทน์)⁹

1.2.2 จารึกวัดโรมโลก พบที่วัดอันโลก หรือโรมโลก จังหวัดตากัว ประเทศกัมพูชา จารึกหลักนี้มีความสำคัญในการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยา ช่วงที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชยกทัพไปตีเมืองละแวกเพราะมีข้อความในศิลาจารึกกล่าวว่า

“...กาลเมื่อสร้างพระอารามนั้น กุณนิกษัตริย์ปีศักราช 949 คราวศึกพระนเรศ (ขสสคัับ) มารบละแวกแตกกันครานั้น...”

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 181.

⁹ กรมศิลปากร, จารึกในประเทศไทย เล่ม 5 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, 2520), หน้า 289-298.

ปีที่ระบุในจารึกหลักนี้น่าจะเป็นสงครามที่สมเด็จพระนเรศวรยกไปเมืองสะแวกคราวแรก ดังในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ระบุศักราชตรงกันว่า “...ในศักราช 949 (พ.ศ. 2130)...ครั้งนั้นเสด็จออกไปชุมพลทั้งปวง ณ บางกदान ครั้นถึงวัน 5 1 3 ค่ำ เวลาอุษาโยค เสด็จพยุหบาตรจากบางกदानไปตั้งทัพชัย ณ ชายเคอิ่ง แล้วเสด็จไปปลงแวก ครั้งนั้นได้ช้างม้าผู้คนมาก...”¹⁰

2. พระราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา

พระราชพงศาวดารของกัมพูชาเรียกในภาษาเขมรว่า **รมาภุสตุร** (รมาภุษัตริย์) หรือ **ลุมภุสตุร** (ลุมภุษัตริย์) คำว่า “รมา” หมายความว่า “การกล่าวบรรยายเรื่องราวที่มหัศจรรย์หรือพรรณนาบอกให้รู้ต้นเค้า” ส่วนคำว่า “ลุม” คือ “การแก้หรือการคลี่คลาย บรรยายเรื่องราวที่เป็นมา เล่าประวัติพรรณนาให้รู้” ดังนั้น “รมาภุสตุร” หรือ “ลุมภุสตุร” คือ การอธิบายพรรณนาประวัติศาสตร์¹¹

นักประวัติศาสตร์เขมรแบ่งพระราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาเป็น 2 ภาค แยกจากกัน ภาคแรกเรียกว่า “ภาคตำนานนิทาน” เริ่มจากพระพุทธทำนาย และรัชกาลของพระทองนางนาค จนถึงรัชกาลพระบาทนิพพานบาท ซึ่งเดิมเป็นนิทานมุขปาฐะเล่าสืบต่อกันมาในหมู่ชาวบ้าน แต่นำมารวบรวมเรียบเรียงเป็นลายลักษณ์อักษรในภายหลัง (คล้ายกับพงศาวดารเหนือของไทย) ส่วนภาคที่ 2 เรียกว่า “ภาคพงศาวดาร” เริ่มตั้งแต่หลังรัชกาลพระบาทนิพพานบาท (นิพนธ์บทก็เรียก) จนถึงรัชกาลสมเด็จพระนโรดม¹²

ราชพงศาวดารกัมพูชาทั้งหมดที่นักประวัติศาสตร์เขมรค้นพบมีประมาณ 40 ส่วนวนแตกต่างกัน ทั้งหมดเขียนขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2339 จนถึง พ.ศ. 2509

¹⁰ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี, **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1**, หน้า 230.

¹¹ ชิง หุก ที, **ทฤษฎีภาพทูเทานอกุสรลิลีปุณณร/ ลักษณะทั่วไปของวรรณคดีเขมร** (Paris: L'Harmattan, 1997), pp. 37.

¹² รสจันตราบุตร, **ประวัติศาสตร์เขมร ภาคที่ 1 (ภาคเรื่องเพรงนิง ตามระยะศิลาจารึก)/ประวัติศาสตร์เขมร ภาคที่ 1 (ภาคตำนานและตามศิลาจารึก)** (Paris: L'Harmattan, 1997), pp. 15.

2.1 พระราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาฉบับนักองค์เอง

หลักฐานเกี่ยวกับพงศาวดารเขมรที่เก่าแก่ที่สุดเป็นฉบับแปลภาษาไทยเมื่อ พ.ศ. 2339 พงศาวดารฉบับนี้อาจเรียบเรียงขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระองค์เอง (สมเด็จพระนารายณ์ราชารามาธิบดี) หรือก่อนหน้านั้น สมเด็จพระนารายณ์ราชารามาธิบดีนำมาทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในปี พ.ศ. 2339 แล้วจึงโปรดให้แปลเป็นภาษาไทย แต่ปัจจุบันต้นฉบับภาษาเขมรสูญหายไปแล้ว เอกสารไทยเรียกพงศาวดารเขมรฉบับนี้ว่า “พงศาวดารเมืองละแวก” รวมถึงพ้อยู่ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 4 ดังความบานแพนงที่ปรากฏว่า

“...วัน 5 7 ค่ำ จุลศักราช 1158 ปีมโรงอัฐศก พระรามาธิบดี (นักพระองค์เอง) ถวายพระราชพงษาวดาร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หลวงพจนานิติกรแปล ขุนสารประเสริฐ ขุนมหาสิทธิ นายชำนาญโวหารแปลออกเป็นคำไทย ไว้มหอหลวง...”¹³

นอกจากนี้ยังมีพงศาวดารเขมรอีกฉบับหนึ่งซึ่งน่าจะเรียบเรียงขึ้นก่อนรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ราชารามาธิบดี (พระองค์เอง) หรือในช่วงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ราชารามาธิบดีกับรัชกาลสมเด็จพระอุทัยราชาก่อนการเรียบเรียงพงศาวดารฉบับออกอุยวงศา สรรเพชญ์ในปี พ.ศ. 2357 คือ พงศาวดารเขมรฉบับแปล จ.ศ. 1170 (พ.ศ. 2351)

พงศาวดารเขมรฉบับแปล จ.ศ. 1170 (ฉบับพระองค์แก้วถวาย) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้ขุนสารบรรจง ปลัดกรมพระอภัยกษัตริ์พระราชวังบวรแปลเมื่อ พ.ศ. 2351 มีบานแพนงปรากฏในต้นฉบับสมุดไทยว่า

- ๑ ฅ วันอังคาร แรม 1 ค่ำ เดือน 6 จุลศักราช 1170 ปีมโรงนักษัตร สำเรทธิศกฯ
- ๑ ข้าพระพุทธเจ้า พระองค์แก้วนำเอาพระราชพงษาวดาลกฏหมายเหตุลำดับสำหรับกระษัตริ์เมืองแลวก เปนหนังสือภาษากำภูษภาคย์มาทูลเกล้าฯ ถวาย
- ๑ ข้าพระพุทธเจ้า ขุนนารายณ์จงปลัดกรมอภัยกษัตริ์กรมพระราชวังบวรฯ แปลคัดออกจำลองลอกเป็นสยามภาษา...¹⁴

พงศาวดารเขมรฉบับนี้ปัจจุบันมีฉบับภาษาเขมรเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดสำนักฝรั่งเศส ปลายนุรพิศ กรุงปารีส เลขที่ “P.57”

¹³ ประชุมพงศาวดารภาค 4 (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2459), หน้า 21.

¹⁴ พงศาวดารเขมร เมืองละแวก เล่ม 1 เลขที่ 45/ ก/ 2 มีดที่ 13 มีประวัติว่า พระองค์เจ้าประภัสสร ประทานเมื่อ 24/6/2451.

2.2 พระราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาชำระในรัชกาลสมเด็จพระอุทัยราชา

พงศาวดารเขมรที่เขียนเป็นภาษาเขมรฉบับแรกเท่าที่พบในปัจจุบันเป็นผลงานเรียบเรียงของออกญาวงศาสรเพชญ (นง) ซึ่งนิพนธ์ขึ้นในปี พ.ศ. 2357 ตามพระบัญชาสมเด็จพระอุทัยราชา โดยจัดเรียงลำดับประวัติพระมหากษัตริย์เขมรที่ได้เสวยราชย์ในประเทศกัมพูชาตั้งแต่ต้น จนถึงรัชกาลสมเด็จพระอุทัยราชา

ตั้งหน้าต้นของ “รбакสูตร” ของออกญาวงศาสรเพชญ (นง) เก็บรักษาในสมาคมเอเชีย กรุงปารีส (Societe Asiatique de Paris) เป็นอักษรเขมรมีเนื้อความดังนี้

“ศุภมัสดุสวัสดิสตรีศุภมงคลพุดเจษฏาชยาติเรก 1739 ศกฉลุณักษัตราวรพหุทัสบัติ
ขึ้น 13 คำ ผลคุณมาส ศุภมหารติ มโหฬารานุกูล สมบูรณ์พิบูลผล ทรงพระราชหฤทัยใน
พระบาทสมเด็จพระราชโองการ พระอุทัยราชาธิราชรามธิบดี พระศรีสุริโยพรรณ
บรมสุรินทรา มหจักรพรรดิราชบรมนาถ พระบาทบรมบพิตร สถิตเป็นไอศูรย์ก้ำพูลรัฐราษฎร
โอกาสชาติวงศ์ ดำรงกรุงกัมพูชา พระมหาอินทปัตถนคร บวรวิวัฒน์วิเวกเอกราช ชัดติยา
มหาธิบดินทร นรินทรวิสุทธิอุดม บรมราชนิเวศน์ มหาสถาน เสด็จได้คงทรงราชสมบัติสถิต
ในบันทายแก้วเป็นยอดพระวิหารพระสารีริกธาตุ พระอุมาโลม เป็นที่ใต้เจนิยรตนเลประสพ
4 मुख เป็นสุขเกษมกลานต์ฯ เสด็จได้ทรงพระจินดาใช้ออกญาบุเรศราช เดิมชื่อ ดี โปรดให้
เป็นแม่กองคิดสร้างพระราชมนเทียร มุจเด็จ... จึงเสด็จทรงพระจินดาว่ารбакษัตริเสด็จตั้ง
แต่บุราณมีเรื่องมาถึงสมเด็จพระอัยโกพระราชวังกระดานดำนานกำหนดมานั้นสาบสูญไม่มี
พันกล่าวถึงรбакษัตริเสด็จจึงสมเด็จพระบรมนาถพระบรมบพิตรนักเป็นเจ้า ตรัสใช้เหนือ
เกล้าสิธสาออกญาวงศาสรเพชญ เดิมชื่อ นง ให้เรียบเรียงรбакษัตริอย่าให้สูญหายพระ
วินัย นั้น ออกญากราบถวายบังคมรับพระบันทูลพิเศษเสด็จแล้ววิคิดจารเรียบเรียงตาม
ทำนองดำเนินตำนานรбакษัตริบุราณให้ได้รู้ เป็นข้อความจากเมื่อสมเด็จพระราชโองการ
พระบรมนิพพานธพ...”¹⁶

สำหรับพงศาวดารเขมรที่เขียนขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. 2357-2446 มีลักษณะเป็นพงศาวดารย่อ บันทึกเพียงแต่ระยะเวลาการครองราชย์ของกษัตริย์เขมรแต่ละพระองค์ไว้เท่านั้น

¹⁶ แปลจากข้อความที่ปรากฏใน มิ่ง หุก จี. มาลีบทอกุสรลิขิตปุณรมรสวคคสตี 19/ รวบรวมวรรณคดีเขมรศตวรรษที่ 19, หน้า 133.

2.3 พระราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาชำระในรัชกาลสมเด็จพระนโรดม

ใน พ.ศ. 2412 สมเด็จพระนโรดมบรมราชาเทวาวดาร มีพระราชโองการให้เรียบเรียงพงศาวดารเขมรขึ้นใหม่ พงศาวดารฉบับนี้นิยมเรียกว่า “พงศาวดารวัดโลกกอก” หรือ “พระราชพงศาวดารเขมร” ซึ่งแบ่งเป็น 2 ภาคใหญ่ๆ ภาคที่ 1 เป็นตำนานนิทาน ส่วนภาคที่ 2 เป็นภาคประวัติศาสตร์ ทั้ง 2 ภาคนี้แต่งขึ้นแยกจากกัน ภาคที่ 2 แต่งจบก่อน (เหตุที่ภาคที่ 2 แต่งจบก่อนอาจเนื่องมาจากการชำระพงศาวดารเขมรและแต่งเพิ่มเติมจากฉบับเดิมเท่านั้น ส่วนภาคแรกต้องเรียบเรียงขึ้นใหม่ทั้งหมดจึงใช้เวลานานกว่า)

ในบรรดาเอกสารทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์เขมรมีแต่พระราชพงศาวดารวัดโลกกอก ในอำเภอกัณฐาสตัง จังหวัดกัณฐาสถานั้น ที่มีเนื้อหาจบสมบูรณ์กว่าฉบับอื่น ผู้แต่งภาคที่ 1 คือสมเด็จพระสุคนธาธิปติ (ปาน) ซึ่งเป็นพระสงฆ์ชาวกัมพูชาที่เข้ามาศึกษาในประเทศไทยแล้วกลับไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาธรรมยุติกนิกายในกัมพูชา

เวลานั้นรัฐบาลฝรั่งเศสประจำอินโดจีนชื่อ Le Myre Vilers ได้เสนอขอ “พระราชพงศาวดารเขมร” ของสมเด็จพระสุคนธาธิปติ (ปาน) จากสมเด็จพระนโรดมไปให้นาย Etienne Aymonier แปลจากภาษาเขมรเป็นภาษาฝรั่งเศส

ต่อมาในปี พ.ศ. 2417 พระองค์นพรัตน์ พระราชบุตรสมเด็จพระองค์ด้วงได้นำ “พระราชพงศาวดารเขมร” จำนวนนี้มาแก้ไขเพิ่มเติมให้ดียิ่งขึ้น ดังความที่ปรากฏในบานแพนกว่า

“...ศุภมัสดุ พระพุทธศักราช พระศาสนาสว่างแล้วได้ 2420 พระวรมหาศักราช 1799 จุลศักราช 1239 ณ วันขึ้นค่ำ 1 เดือน 4 ปีฉลูนพศก พระองค์เจ้านพรัตน์หริรักษ์ราชาภูติ เปนพระบรมราชบุตรมงกุฎสวริโยมงคล รัับพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระหริรักษ์รามมหาอิศราธิปติ มหาจักรพรรดิราชดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ชำระรวบรวมเรื่องพระราชพงษาวดารของประเทศเขมรขึ้น โดยทรงพระราชดำริเห็นว่า เปนการสมควรยิ่งนักที่จะต้องทราบถึงพระราชวงษ์แห่งกระษัตริย์ ซึ่งได้ครองราชย์สมบัติในประเทศของตน ตั้งแต่ปฐมราชวงษ์สืบมา อนึ่งพระราชพงศาวดารฉบับเก่า นั้น สมเด็จพระสุคนธาธิปติ (คนธาธิปติพระธรรมยุติกนิกาย) ได้เรียบเรียงตั้งต้นแต่ครั้งรัชกาลของพระเทววงษ์อัครจริย เปนลำดับต่อมาจนถึงรัชกาลของกระษัตริย์องค์หนึ่งซึ่งสามัญนามเรียกกันว่า ตาแดงหวาน (ตาตรอซ็อกพะแอม) โดยได้ไปสอบถามได้ความจากท่านสังฆราชผู้มีอายุสูง ซึ่งได้จดจำเหตุการณ์แต่กาลโบราณโดยชัดเจนอย่างแน่นอนนั้น มาลำดับรวบรวมเปนพระราชพงษาวดาร แต่ข้อความยังไม่ค่อยจะพิสดารนัก เพราะมีเพียงลำดับพระนามของกระ

ษัตริย์ที่เสวยราชสมบัติมาเท่านั้น หากได้บรรยายถึงเรื่องอื่นที่ควรทราบอีกไม่

บัดนี้จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมพระราชพงสาวดารของประเทศเขมร ซึ่งข้อความได้กระจัดกระจายอยู่ติดกับหนังสือเรื่องราวต่างๆ นั้น มารวบรวมให้เป็นลำดับ ติดต่อกันให้ได้ข้อความพิศดาร เป็นเรื่องเดียวกันขึ้น เพื่อเป็นการสะดวกแก่ท่านนักปราชญ์ผู้มี ปัญญา จะได้ตรวจตราพิจารณา ดู ให้รู้เรื่องอันแน่นอนสืบไป..."¹⁶

ในเวลาเดียวกันนี้สมเด็จพระนโรดมได้ทรงตั้งคณะกรรมการขึ้นใหม่ชุดหนึ่งสำหรับชำระพงสาวดารเขมร คณะกรรมการนี้มีสมเด็จพระสังฆราชเทียงเป็นประธาน สมเด็จพระสุคนธาธิบัติ (ปาน) ก็ได้เข้าร่วมกรรมการชุดนี้ด้วย การชำระพระราชพงสาวดารเขมรครั้งนี้ ใช้เวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2437-2438 จึงแต่งจบสมบูรณ์และได้ชื่อว่า "พระราชพงสาวดารพระมหากษัตริย์เสวยราชย์ในกรุงกัมพูชาธิบัติ" แต่สมเด็จพระนโรดมไม่โปรดพระราชพงสาวดารกัมพูชาฉบับนี้

หลังจากนั้นมา เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2446 ปรากฏว่ามีการเรียบเรียงพงสาวดารเขมร จำนวนมากซึ่งมีระยะเวลาที่แต่งและมีเนื้อความใกล้เคียงกัน แต่การระบุเวลาและศักราชไม่สอดคล้องกันอาจสันนิษฐานได้ว่าในสมัยนี้วิธีการแต่งพงสาวดารเขมรเริ่มมีแบบแผน และมีการตรวจสอบดีกว่าเดิม

วันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2446 สมเด็จพระนโรดมได้มีพระราชบัญชาให้ ออกญาวัง (ชวน) ตั้งคณะกรรมการใหม่ชุดหนึ่งเพื่อเรียบเรียงพระราชพงสาวดารเขมรขึ้นใหม่อีกฉบับหนึ่ง ดังมีรายชื่อคณะกรรมการดังนี้ ออกญารวง (ชวน) ประธาน ออกญาโหราทิพไยเนตร (ถู่) ออกญาจักรี (อำ) หลวงเพชรสุริยา (มาศ) หมื่นสรภักดี (ญบ) ออกญาอิสสระอักษรา (รส) ออกญาอักษราจินดา (จันท)¹⁷

พระราชพงสาวดารใหม่เรียบเรียงยังไม่จบสมเด็จพระนโรดมก็ถึงคตในวันขึ้น 10 ค่ำ เดือนพิจาส ปีมะโรง ตรงกับวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2447 ดังนั้นคณะกรรมการชุดนี้ จึงต้องหยุดการดำเนินงาน

¹⁶ ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา ฉบับหอพระสมุทวชิรญาณแปลใหม่ (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2460), หน้า 1-2.

¹⁷ รังนกธรรมาบุตร, ปุรพคดีศาสตรนุกรมภาคที่ 1 (ภาคเรื่องเพลง นิงตามระยะลีลาจารึก)/ประวัติศาสตร์เขมร ภาคที่ 1 (ภาคตำนานและตามลีลาจารึก), หน้า 16 - 17.

2.4 พระราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาชำระในรัชกาลสมเด็จพระสีสุวดี

สมเด็จพระสีสุวดี (พระเจ้าศรีสุวดี) ได้ขึ้นเสวยราชย์สืบต่อจากสมเด็จพระนโรดมพระองค์ได้บัญชาให้ตั้งคณะกรรมการขึ้นใหม่อีกชุดหนึ่ง เพื่อดำเนินงานต่อจากคณะกรรมการเก่า คณะกรรมการใหม่ได้จัดตั้ง ออกญาวงศาอักษรราช (ทง) ออกญาปราชญ์าธิบดี (แบน) พระอักษรเลขา (ณูบ) ให้รับภารกิจเรียบเรียงพงศาวดารเขมรต่อไปตามเอกสารที่เคยได้นับพันโดยสมเด็จพระศรีรัชมารามา (พระองค์ด้วง)

2.5 พระราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาฉบับพิมพ์ รัชกาลสมเด็จพระสีสุวดีมุนีวงศ์

ในปี พ.ศ. 2471 สมเด็จพระสีสุวดีมุนีวงศ์ (พระเจ้ามุนีวงศ์) ซึ่งได้ขึ้นเสวยราชสมบัติต่อจากสมเด็จพระสีสุวดี ได้ส่งเอกสารฉบับหนึ่ง ลงเลขที่ 158 วันที่ 20 ตุลาคม ไปยังเรลิตังฝรั่งเศสเสนอขอพิมพ์เผยแพร่พระราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาฉบับดี ซึ่งเรียบเรียงโดยคณะกรรมการอีกชุดหนึ่ง คณะกรรมการนี้ตั้งอยู่ภายใต้การดูแลของออกญาวงศา (ชวน) เรลิตังฝรั่งเศสก่อนมัตตามพระราชหัตถเลขา ในหนังสือตอบฉบับหนึ่งเลขที่ 280 ลงวันที่ 13 พฤศจิกายน 2471

ดังนั้นจึงมีการตั้งคณะกรรมการใหม่อีกชุดหนึ่งเพื่อตรวจสอบในส่วนของกรพิมพ์เผยแพร่ ได้แก่ F. Lavit เรลิตังสุเปรีเออร์ประจำประเทศกัมพูชา สมเด็จพระเจ้าฟ้าวิงวงศาชัย (ชวน) สมเด็จพระจักริฎฐธรธิบดีอุดมกรุงพาหุเพช (นูน) รัฐมนตรีกระทรวงการป้องกันชาติและอบรมชาติ พระองค์เจ้า สีสุวดีสุพานวงศา รัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทยและวัฒนธรรม ออกญาอมราช (ชา) รัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรม พระองค์เจ้านโรดมสุรามริต รัฐมนตรีกระทรวงนาจกร กสิกรรม ศิลปกรรมและเศรษฐกิจ ออกญาปราชญ์าธิบดี (ยีน) จางวางพงศาวดาร

ดังปรากฏในบานแพนกพระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์ ดังนี้

“...กรุงพนมเปญ วันจันทร์ขึ้น 6 ค่ำ เดือนเจตร ปีมะเส็ง เอกศก พระพุทธศักราช 2472 ตรงกับวันที่ 15 เดือนเมษายน ปี 1929 พระราชนิพนธ์

พระกรุณาพระบาทสมเด็จพระสีสุวดีมุนีวงศ์ จอมจักรพงศา หาราชปรมินทรภูวนายไกรแก้วฟ้าสุลาถัย พระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดี เป็นเจ้าชีวิตเลอหวั ทรงพระราชดำริเกี่ยวกับพระราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาธิบดีว่า มีแต่ (ฉบับ) เขียนมือเป็นอักษรเขมรอยู่ในกรมพระราชนิพนธ์ ในพระบรมราชวัง แต่ความนี้ทรงได้ทอดพระเนตรแล้ว เห็นว่ามีตั้งแต่พระพุทธศักราช 144 ก่อนคริสต์ศักราช 400 ปี แผ่นดินกษัตริย์จามเสวยราชย์ต่อๆ กัน

ในนครโลกโธลกซังพนมดงรักได้ 5 องค์ ในระหว่าง 133 ปี และได้มาพระทองเสด็จมาจากนครอินทรีปัดล์ (อินดู) ทรงราชย์ในพุทธศักราช 277 ก่อนคริสต์ศักราช 267 ปี ต่อจากกษัตริย์จาม แล้วตั้งนามพระนคร “เขมระ” เป็นกรุงกัมพูชาเรื่อยมาถึงปีมะเส็ง เอกศก พระพุทธศักราช 2472 คริสต์ศักราช 1929 ทุกวันนี้กษัตริย์เขมรเสวยราชย์ต่อๆ มาได้ประมาณ 73 พระองค์ ในระหว่างประมาณ 2197 ปี แล้วไม่ทันได้พิมพ์อยู่เลย ด้วยเหตุว่าต้องพินิจขึ้นให้ถูกต้องก่อน แต่บัดนี้ทรงพระดำริเห็นว่า ถ้าจะชะลอการพิมพ์นี้ต่อไปอีกจะยืดยาวไม่มีประโยชน์ จึงได้ทรงขอให้กงสี เสนาบดีชุมนุม และท่านเรลิตังสุเบรียเรียให้พิมพ์เป็นอักษรภาษาเขมรซึ่งพระราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา ตามความเดิมซึ่งมีทั้งหมด 13 เล่มเป็นกระดาษ เก็บอยู่ในกรมพระราชวังบวร ซึ่งได้รักษาทุกวันนี้อย่างรีบด่วน ไว้สำหรับพระนครแจกไปโรงเรียน และเข้าให้คนทั้งปวงได้รู้พระราชพงศาวดารประเทศของตน ถ้าต่อไปภายหน้าหาพบความชัดเจนอย่างไรจะแก้ไขไปตามควรกับการก็ได้ อีกประการหนึ่งทรงกำถ่วงแต่งพระราชพงศาวดารนี้เป็นคำกาพย์และทำเป็นเรื่องละครรำด้วยก็ได้ เมื่อแต่งเสร็จทรงจัดให้พิมพ์ขึ้นภายหลัง...”¹⁸

ในปี พ.ศ. 2509 ได้ยกรัชกาลสมเด็จพระนโรดมสีหนุ และสมเด็จพระนโรดมสุรามฤตมาเพิ่มเติมในพระราชพงศาวดารสมเด็จพระเจ้า (ชวน) อีกด้วย

นอกจากพงศาวดารเขมรที่อธิบายข้างต้นยังมีพงศาวดารอีกมากที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ตามวัดวาอาราม เช่น พงศาวดารวัดที่กวิล อำเภอสวาง จังหวัดกัมพูชา ซึ่งได้เรียบเรียงโดยพระภิกษุหาสุก (ในปี พ.ศ. 2484) พงศาวดารวัดสมบุก, พงศาวดารวัดกำแพงตองพอง จังหวัดกำแพงจัน ซึ่ง เอง สุต นำมาเรียบเรียงพิมพ์เผยแพร่ในชื่อ “เอกสารมหาบุรุษเขมร”, พงศาวดารวัดสัตตบุ และพงศาวดารวัดแพรกตามาก จังหวัดกัมพูชา เป็นต้น

พงศาวดารเขมรอีกจำนวนหนึ่งถูกนักวิชาการชาวฝรั่งเศส รวบรวมแล้วนำเก็บไว้ที่ประเทศฝรั่งเศส คือที่ หอสมุดแห่งชาติ (กรุงปารีส) สำนักฝรั่งเศสปลายบูรพทิศ, สมาคมเอเชีย, สมาคมคริสต์ศาสนาในต่างประเทศ และหอสมุดในเมือง Alencon

¹⁸ เอง สุต, เอกสารมหาบุรุษเขมร ภาคที่ 1-2/ เอกสารมหาบุรุษเขมร ภาคที่ 1-2 (กัมพูชา: โรงพิมพ์ อนุตราติ, 1969), หน้า ๗-๘.

2.6 พระราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาที่พบในปัจจุบัน

พระราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาที่ปรากฏตามหอสมุดต่างๆ ในปัจจุบัน¹⁹ ได้แก่

1. **รบบกสูตร** (คือ รบบกสูตร หรือ ลบบกสูตร) ฉบับเขียนด้วยอักษรโรมัน โดยท่าน กุลฎีมองเดร ในปี 1866 เก็บรักษาอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ กรุงปารีส หมายเลข อินโดจีน 81 ซึ่งท่านดูคาเดอรัลลาเกอร์ ได้มอบให้หอสมุดในปี 1877
2. **พระราชพงศาวดาร นคร เขมร** เป็นเอกสารตัวเขียนในพุทธศาสนบัณฑิตย์ ได้มาจากวัดโลกกวก หมายเลข 1403
3. **พระราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาธิบดี** เป็นเอกสารตัวเขียน ในสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ เลขที่ "P.3"
4. **พระราชพงศาวดาร** เป็นเอกสารตัวเขียนอยู่ในสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ เลขที่ "P.57" เป็นฉบับเดียวกับฉบับที่พระองค์แก้วถวายและแปลเป็นภาษาไทยชื่อว่า พงศาวดารเขมรฉบับแปล จ.ศ. 1170
5. **พระราชพงศาวดาร มหากสูตรเขมร หรือ พระราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาธิบดี** นิพนธ์ขึ้นในปี 1901 โดยพระภิกษุ หาก์ สุก ในวัดที่กวิล เป็นเอกสารตัวเขียนอยู่ในหอหลวงกรุงพนมเปญ
6. **พระราชพงศาวดารเขมร** โดย อาจารย์อินท์ (อินท) แปลจากภาษาไทย (คือ พงศาวดารเขมรฉบับพระองค์เอง) เป็นเอกสารตัวเขียนเก็บอยู่ในหอสมุดผู้แทนต่างประเทศในคริสตศาสนา กรุงปารีส (Societe des Missions Etrangeres de paris)

2.7 พระราชพงศาวดารกัมพูชาฉบับแปลภาษาไทย

นอกจากพงศาวดารเขมรที่เขียนเป็นภาษาเขมรแล้วยังมีพงศาวดารเขมรจำนวนหนึ่งที่แปลเป็นภาษาไทย ตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้แก่

2.7.1. **พงศาวดารเขมรฉบับนี้พระองค์เอง หรือพงษาวดารเมืองสะแวก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้หลวงพจนานพิจิตร ขุนสารประเสริฐ ขุนมหาสิทธิ นายชำนาญไวยาหารแปลออกเป็นคำไทยเมื่อ พ.ศ. 2339 มีบานแพนงปรากฏในต้นฉบับสมุดไทยว่า**

¹⁹ มีง ทุก ที, **นิรุกฎภาพทูเทานอกสรสิลฎีบ์เขมร/ ลักษณะทั่วไปของวรรณคดีเขมร**, หน้า 35.

๑ พระพงษาวะดาลเขมร ของเจ้ารามาริบัติถวาย

๑ วันพฤหัสบดี ขึ้น 7 ค่ำ เดือน 7 จุลศักราช 1158 ปีมะโรงอัฐศก พระรามาริบัติถวายพระพรพงษาวะดาล ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หลวงพจนานพิจิตรแปล ขุนสาระประเสริฐ ขุนมหาสิทธิ นายชำนาญโวหาร แปลออกเป็นคำไทย ไว้ ณะหอหลวงฯ²⁰

2.7.2. พงศาวดารเขมรฉบับแปล จ.ศ. 1170 (ฉบับพระองค์แก้วถวาย)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้ขุนสารบรรจง ปลัดกรมพระอาลักษณ์ พระราชวังบวรแปล เมื่อ พ.ศ. 2351 มีบานแพนงปรากฏในต้นฉบับสมุดไทยว่า

๑ ณ วันอังคาร แรม 1 ค่ำ เดือน 6 จุลศักราช 1170 ปีมโรงนักษัตร สำหรับศึกษา

๑ ข้าพระพุทธเจ้า พระองค์แก้วนำเอาพระราชพงษาวดาลกฏหมายเหตุลำดับสำหรับกระษัตริย์เมืองหลวง เป็นหนังสือภาษากำภูษภาคย์มาทูลเกล้าฯ ถวาย

๑ ข้าพระพุทธเจ้า ขุนนารามันจงปลัดกรมอาลักษณ์กรมพระราชวังบวรฯ แปลคัดออกจำลองลอกเป็นสยามภาษาได้ใจความว่า...²¹

2.7.3. พงศาวดารเขมรฉบับแปล จ.ศ. 1217 (ฉบับแปลรัชกาลที่ 4)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการให้ขุนสุนทรโวหารผู้ช่วยราชการในกรมพระอาลักษณ์ และพระยารธรรมาริบัติ พระเสนาพิจิตร หมื่นมหาสมุทร 3 นายเป็นล่ามเขมรในกรมมหาดไทย แปลจากฉบับของออกอุยวงศ์สารเพชญ (นง) ที่สมเด็จพระทริภุชราคษัตริย์ถวาย ถวาย มีบานแพนงปรากฏในต้นฉบับสมุดไทยว่า

๑ จุลศักราช 1217 สะสะส้วงจะระบุพพาสารมาศกาละปักษฉัฐมิตีอิศุวารบริเฉทกาละกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาภูมิอดุลยเดชวิกรมพระบรมราชชนก ราชาริชาบรมนารถพิตรพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงทศพิธราชธรรมอนันตคุณวิบุลปรีชาอันมหาประเสริฐ เสด็จฉิมพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมไทยศรีวิกรมานโดยสถานอุตตราภิมุข พร้อมด้วยพระบรมวงษานุวงษแลข้าราชการ ผู้ใหญ่ ผู้น้อย เป้าทูลล่องธูลีพระบาทโดยลำดับ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระบัณขุรสุรสีหนาทดำรัสสั่ง พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นภูบาลบริรักษ์ ให้ขุนสุนทรโวหารผู้ช่วยราชการในกรมพระอาลักษณ์ กับพระยา

²⁰ พงศาวดารเขมรเมืองละแวก เลขที่ 45/ 1 มัดที่ 13 มีประวัติว่า จำช่วงไฟประทีปวัง (ทองแก้ว) ให้เมื่อ 29/ 5/2453.

²¹ พงศาวดารเขมร เมืองละแวก เล่ม 1 เลขที่ 45/ ก/ 2 มัดที่ 13 มีประวัติว่า พระองค์เจ้าประภัสสรประทานเมื่อ 24/6/2451.

กรรมาธิปดี พระเสนาพิจิตร หมื่นมหาสมุทร ล่ามเขมรในกรมมหาดไทยแปลพงษาวดารเขมร
ลำดับรัชชัต ฦ รุงกำพูชาธิปดี ออกเป็นภาษาไทยได้ความว่า...²²

2.7.4. ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชาฉบับพระองค์นพรัตน์ นายพันตรีหลวง
เรืองเดชอนันต์ (ทองดี ธนรัชต์) เป็นผู้แปลให้หอพระสมุดวชิรญาณ เมื่อ พ.ศ. 2459

บทสรุป

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าเอกสารกัมพูชาที่นำมาใช้ประกอบในการศึกษา
ประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยา นั้น แม้จะมีจำนวนไม่มากเมื่อเปรียบเทียบกับเอกสารของไทย
หรือเอกสารของชาวตะวันตก เนื่องจากกัมพูชาตกอยู่ในสภาพของการจลาจลภายใน
ประเทศหลายครั้ง แต่แต่ละครั้งย่อมนำมาซึ่งความเสียหายแก่เอกสารประวัติศาสตร์ต่างๆ
เป็นจำนวนมาก

การย้ายเมืองหลวงและการเสียเมืองหลวง ครั้งสำคัญทั้งสองครั้ง คือ ครั้งแรกเสีย
กรุงศรีอยุธยา และครั้งที่สองเสียกรุงละแวก ทำให้เอกสารร่วมสมัยของเมืองหลวง
กัมพูชาทั้งสองนั้นแทบไม่มีหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน ยกเว้นเอกสารที่เป็นศิลาจารึกสมัยหลัง
พระนรที่ยังคงมีเหลืออยู่บ้างทั้งที่เป็นจารึกนครวัดสมัยหลังพระนร และศิลาจารึกสมัย
หลังพระนรหลักอื่นๆ ที่พบบ้างแต่ไม่มากนัก

หลักฐานที่เป็นพระราชพงษาวดารกรุงกัมพูชาจำนวนมากเขียนขึ้นในช่วงเวลาที่ร่วม
สมัยกับกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นแทบทั้งสิ้น อาจมีฉบับที่คัดค่างมาบ้างเช่น พงษาวดาร
เขมรฉบับนักกองค้เอง และพงษาวดารเมืองละแวกฉบับที่พระองค์แก้วถวายและแปลเป็น
ภาษาไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ส่วนพงษาวดารฉบับอื่นเป็นฉบับที่ชำระแก้ไขจากฉบับที่ออกญาวงศาสรเพชญ (นาง)
ชำระในรัชกาลสมเด็จพระอุทัยราชาแทบทั้งสิ้น ดังนั้นเอกสารเหล่านี้จึงมีเนื้อความเพียง
ย่อและมีการระบุศักราชที่คลาดเคลื่อนด้วยกัมพูชานิยมนับศักราชตามรอบปีนักษัตร
ทำให้อาจเกิดความผิดพลาดของปีได้ถึง 12 ปี หรือ 1 รอบนักษัตร ดังนั้นจึงจำเป็นต้องนำ
เอกสารอื่นมาประกอบการศึกษาด้วย

²¹ พงษาวดารเขมร เมืองละแวก เล่ม 1 เลขที่ 45/ ๗/ 5 มัดที่ 13 ประวัติว่า หอสมุดซื้อเมื่อ 5/11/2451.

อย่างไรก็ตามบทความนี้เป็นเพียงการประมวลและรวบรวมเอกสารกัมพูชาส่วนหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาได้เท่านั้น ยังมีเอกสารกัมพูชาจำนวนมากที่ไม่ได้กล่าวถึงในที่นี้ ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าสำคัญและน่าสนใจอันอาจนำมาเสนอในโอกาสต่อไป

บรรณานุกรม

เอกสารฉบับพิมพ์

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย. **ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 7 ประมวลจารึกที่พบในประเทศไทยและต่างประเทศ.** กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์, 2534.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี. **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2542.

ซิง หุก ซี. **ทฤษฎาพหุเทหาในออสเตรสิลูป์แชมร/ ลักษณะทั่วไปของวรรณคดีเขมร.** Paris: L'Harmattan, 1997.

ซิง หุก ซี. **มาลีบทอกรสิลูป์แชมรสตวตสที่ 19/รวมบทวรรณคดีเขมรศตวรรษที่ 19,** 2003.

ทำเนียบนาม ภาคที่ 3 ดำราทำเนียบบันดาศักดิ์กรุงกัมพูชา. พระนคร: ไสภณพิพรรฒธนากร, 2465.

ประชุมพงศาวดารภาค 4. พระนคร: โรงพิมพ์ไสภณพิพรรฒธนากร, 2459.

รต จันตราบุตร. **ปรัวคดีสาสตรแชมร ภาคที่ 1 (ภาคเรื่องเพรง นิง ตามระยะสิลาจารึก)/ประวัติศาสตร์เขมร ภาคที่ 1 (ภาคตำนาน และตามศิลาจารึก).** Paris: L'Harmattan, 1997.

เรื่องเดชนันต์, หลวง. **ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา ฉบับหอพระสมุควชิรญาณแปลใหม่.** พระนคร: โรงพิมพ์ไสภณพิพรรฒธนากร, 2460.

วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ). ความยกย่องของประวัติศาสตร์ พิพิธภัณฑสถาน
เกียรติศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระ
ประวัติศาสตร์ไทยฯ, 2539.

ศานติ ภัคดีคำ. กวีศรีกัมพูเทศ: ความเรียงว่าด้วยประวัติกวีเขมร. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

ศิลปากร, กรม. ราชพงษาเวลากรุงกัมพูชา. พระนคร: แพร่พิทยา, 2513.

อุไรศรี วรตะริน. จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร ค.ศ. 1566-ค.ศ. 1747. กรุงเทพฯ:
จงเจริญการพิมพ์, 2542.

เอง สุด. เอกสารมหานุสรณามุร ภาคที่ 1-2/ เอกสารมหานุสรณเขมร ภาคที่ 1-2. กุณเพญ:
โรงพิมพ์ อนุตราชาติ, 1969.

AU Chhieng. *Catalogue du founds Khmer*. Paris: Imprimerie Nationale, 1953.

Vickery, Michael Theodore. *Cambodia After Angkor, The chronicular evidence
for the fourteenth to sixteenth centuries*. (Volumes I and II), Yale
University, Ph.D.T., 1977.

เอกสารตัวเขียน

พงศาวดารเขมรเมืองสะแวก เลขที่ 45/ 1 มัดที่ 13 มีประวัติว่า จำช่วงไฟประทีปวัง
(ทองแก้ว) ให้ เมื่อ 29/ 5/2453.

พงศาวดารเขมร เมืองสะแวก เล่ม 1 เลขที่ 45/ก/2 มัดที่ 13 มีประวัติว่า พระองค์เจ้าประ
ภัสสร ประทานเมื่อ 24/6/2451.

พงศาวดารเขมร เล่ม 1 เลขที่ 45/ข/5 มัดที่ 13 ประวัติว่า หอสมุดชื่อเมื่อ 5/11/2451.